

NAZİRLƏR

ASLAN BƏY QARDAŞOV - ZİRAƏT
(ƏKİNCİLİK) NAZIRINƏRİMAN BƏY NƏRİMANBƏYLİ
-DÖVLƏT MÜFƏTTİŞİMUSTAFA AĞA VƏKİLOV -
DAXİLİYYƏ NAZIRIƏHMƏD CÖVDƏT PƏPİNOV - MƏSƏLİ VƏ
ZİRAƏT (ƏMƏK VƏ ƏKİNCİLİK) NAZIRI

...Böyük publisistdən nadir inci

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci ildə Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən biri, yazıçı-publisist, tərcüməçi, naşir və ictimai xadim Ceyhun Hacıbəylinin (1891-1962) anadan olmasının 125 illiyinin keçirilməsi ilə bağlı sərəncamı həm bu böyük tarixi şəxsiyyətin irsinin, yaradıcılığının araşdırılmasında, həm bütövlükdə mühacirət irsinin tədqiqində, həm də tariximizin obyektiv, yaxud subyektiv amillərə görə araşdırılmamış, qaranlıq səhifələrinin işıqlandırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin dövrdən keçən müddət ərzində bu problemlərlə bağlı KİV-də çox sayda elmi, elmi-publisistik materiallar dərc olunub, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən Ceyhun Hacıbəylinin "Seçilmiş əsərləri", "Bir il xeyallarda və bütöv bir ömür" memuarı işıq üzünə çıxib. Bütün bunlar xalqımızın ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi həyatında silinməz iz buraxmış C.Hacıbəyli həyat və yaradıcılığının tam, dərin və hərtərəfli öyrənilməsinə əsas verir. XX əsrin ilk 20 ilində buraxılan mətbu orqanlarda, Fransa və Almaniya nəşrlərində Ceyhun bəyin hələ araşdırılmamış çox sayda yaradıcılıq nümunələrinin olduğu şübhəsizdir və onlar bu gün öz tədqiqatçıların yolunu gözləyir.

“Publisistin vaxtı ilə “Azərbaycan” qəzetində dərc etdirdiyi və dəyərli oxucularımızın diqqətinə təqdim edəcəyimiz “Yol təəssüratım. Tiflis” adlı xatirə yazısı da bu qəbildəndir. 1919-cu ilin yanvarında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin Versal (Paris) Sülh Konfransında iştirak etmək üçün Fransaya göndərdiyi nümayəndə heyəti tərkibində yola düşən C.Hacıbəyli digər silahdaşları kimi, səfər boyu gənc Cümhuriyyətin tanınması və təbliği üçün fədakar, faydalı fəaliyyət göstərir, qələmi yerə qoymur.

Bu xatirədən məlum olur ki, Tiflisdən sonra nümayəndə heyətinin üzvləri, o cümlədən C.Hacıbəyli Batuma keçir. Məsələ burasındadır ki, C.Hacıbəyli burada da Batum təəssüratını qələmə alır. Salman Mümtaz adına Azərbaycan Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində ərəb əlifbasında əlyazması saxlanılan həmin xatirənin (fond 649, siyahı 1, iş 65, 9 vərəq) hansısa mətbu orqanda çap olunduğunu güman etmirik. Yaxın vaxtlarda həmin xatirəni də elmi ictimaiyyətə və oxuculara təqdim etmək niyyətindəyik.

Peşəkarlıqla qələmə alınmış “Yol təəssüratım. Tiflis” adlı oçerk bir çox cəhətdən diqqəti çəkir, əhəmiyyətlidir. Bu əsər - səfərin bütün çətinliklərinə, sıxıntılına baxmayaraq,

Ceyhun Hacıbəyli

C.Hacıbəylinin Cümhuriyyətə sonsuz məhəbbətinə və sədaqətinə, daşdığı məsul və tarixi missiyaya bütün gücü ilə xidmət etdiyinə, peşəsinə vurğunluğuna, fədakarlığına dəlalət edir;

- Tiflis mühitinə, dövrün mürəkkəb ictimai-siyasi proseslərinin, şəhərdə cərəyan edən hadisələrin, insanların əhval-ruhiyyəsinin öyrənilməsi baxımından maraqlı mənbədir;

- erməni xisləti və xəyanətçiliyini ifşa edən daha bir bədii-sənədli nümunədir;

- Qərbin ikibaşlı Qafqaz siyasətinin əsl mahiyyətini, eybəcərliklərini göstərən məxəzdir;

- adını Azərbaycan tarixinə qızıl hərflərlə həkk etdirmiş görkəmli ədib, ictimai-siyasi xadim, "Molla Nəsrəddin"çi, istedadlı publisist, Mesxeti türklərinin böyük oğlu Ömər Faiq Nəmənzadənin həyatının daha dəqiq və dərinlən araşdırılmasına yardım edən sənəddir;

- Cümhuriyyət dövrü mətbuatının, xüsusilə "Azərbaycan" qəzetinin mövzu, dil, üslub, sənətkarlıq məsələlərinin araşdırılmasında dəyərli, diqqətçəkən materialdır;

- C.Hacıbəylinin imzaları ilə bağlı elmi dövriyyədə olan müxtəlif mülahizələrə aydınlıq gətirilməsi baxımından faydalıdır.

“ Bu öçerki təqdim etməzdən öncə vurğulamağa ehtiyac duyuruq ki, C.Hacıbəylinin yaradıcılığı, o cümlədən publisistikası haqqında daha kamil elmi-nəzəri qənaətlər əldə etmək üçün onun irsinin üç mərhələdə araşdırılması məqsədəuyğundur:

- mühacirətdən əvvəlki dövr;
- Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrü;
- mühacirət dövrü.

Bu dövrlərdə qələmə alınan publisistik nümunələrin qəhrəmanları müxtəlif vaxtlarda yaşasalar da, müxtəlif millətləri və fərqli sosial təbəqələri təmsil etsələr də, mövzular, toxunulan problemlər fərqli olsalar da, onları birləşdirən ortaq və ümumi cəhətlər çoxdur: milli mənafeyə, xalqın azadlığına, hərtərəfli tərəqqisinə xidmət, adət-ənənələrə, mənəvi dəyərlərə hörmət...

Ceyhun Hacıbəylinin mühacirətdərkəki publisistikasının məğzini, mahiyyətini, ideyasını, amalını bir sözlə ifadə etmək mümkündür: maarifçilik! Cümhuriyyət dövründə C.Hacıbəyli publisistikası milli dövlət quruculuğuna xidmət edir. Mühacirət dövründə C.Hacıbəyli yaradıcılığı, o cümlədən publisistikası yeni məzmun, mahiyyət, xarakter kəsb edir. Azərbaycanın istiqlal uğrunda ideoloji mücadilə!

Haqqında söhbət açılan məqalənin orijinalı ilə tanışlıq hörmətli oxucular üçün də maraqlı olar:

Yel təəssüratım. Tiflis...

Gürcüstan cümhuriyyətinin paytaxtı Tiflis şəhərinə daxil olduqda əvvəl Qafqazın əski paytaxtı və sabiq rus hökuməti Qafqaz canişininin məqərrı [qərarqahı] olan Tiflis hiss edilirsə də, lakin yavaş-yavaş həmin təəssürat yeni görünən lövhələr və şəkillər sayəsində rəf olub [ortadan qalxıb] gidiyor. Artıq Rusiyadan burada bir əsər qalmadığı görünüyör. Əski rus jandarması əvəzində zahir, ondan bir qədər "xəfif" görünən cəmaati-xəvassa müfrəzi "narodno qvardeys", öz vətəninin xidmətində zəif şəkilli, lakin mətanəti-qəlbıyyası ilə qəvi [güclü] olaraq gözə görünür. Küçələrin hamısında xalq qvardiyası nəfərləri [əsgərləri] nizam və qaidəyi mühafizə ediyörlər. Ara-sıra milli qoşun əfradı [fərdləri] müşayiəti altında erməni əsirlərini ora-bura aparırlar.

Erməni-gürcü müharibəsi münasibətilə bura ermənilərinin başları aşağı sallanıbdır. Ermənilərin bu hallarına bər-əks [əksinə] olaraq, müsəlman əhalisi kəməli-təmkin və vüqarla "papaqları gözlləri üstə" şəhərin küçələrində asudə gəziyörlər. Bunların böylə bir şəkildə görünüşlləri, İslam əhalisinin mehriban və dost bir məmləkətdə yaşamalarına dəlalət ediyör.

Qolovinski prospektdə gəzərkən böylə bir mənəzərəyə təsadüf etdim: Gürcü qoşun dəstələri musiqi ilə arkadaşlarından birini darülbəqaya müşayiət ediyörlər. Bu dəstənin qarşısına küçənin sağ tərəfindən başqa bir dəstə gəliyör. Burada acarlılar dəstəsi, xalq qvardiya nəfərləri, könüllü müsəlman dəstələri, hamısı müsəllah olaraq kəməli-qaidə və nizam ilə bir nəfər gürcü təbəəsi olan müsəlman cənazəsini təşyi ediyörlər. Orada musiqi Şopenin qəmli marşını çəliyör. Burada isə cənazənin qarşısında gedən molla'nın uca səslə oxuduğu "lahavləvalə"sı bir əməl ilə birləşmiş və həmin əməl yolunda qurbanlar vermiş iki mədəniyyətin asarını [əsarətlərini] samilərin [əşidənlərin] qulaqlarına eşitdiyör.

“ Əvət, bu gün gürcü millətçiləri böylə söyliyörlər: Biz indiyə kimi böylə güman ediyördük ki, Zaqafqazyada üç qisim millət yaşiyör. Lakin şimdı artıq düşündük ki, bunlar üç deyilmiş, yalnız iki imiş. Şərqdə Azəri türkləri, qərbdə gürcülər. Mavərayı-Qafqaz yalnız bu iki milləti təşkil ediyör.

Qafqaz millətlərinin bir bu qədər bəla və müsibətdən sonra öz hüquqlarını qazanmaq üçün say və kuşış etdikləri əsnada və böylə imtahan günlərində ölkədə itxilat çıxarıb da Rusiyadan ayrılmış Qafqaz məmləkətlərinin istiqlaliyyətə nail olmaq ümidlərini puç etmək fikri ilə bunlar arasında qanlı müharibə salan erməni daşnak məhafilinə qarşı filhəqiqə gürcülər miyanında [arasında] qayət şiddətli bir nifrət vardır ki, həmin nifrət nəinki yalnız biz millətçilər, hətta gürcü sosialistləri tərəfindən dəxi ibraz olunuyör. Demək olar ki, Daşnaklar əleyhinə mövcud olan nifrət, bütün erməni millətinə qarşı nifrətamız bir hissiyyətə münəcər olmuşdur [bağlanmışdır] və bu nifrət Daşnakların hökumət başında durmağı davam etdiklərinədək yaşayacaqdır.

“ Erməni nümayəndəsi Gürcüstan parlamanında Gürcüstan ermənilərinin "sədaqətdən" dəm vurduqda gürcülər tərəfindən "bəs Şulaveri xəyanəti necə olsun?" kimi iradlar olunur. Ermənilərə inanan yoxdur.

Bu gün gürcülərin hər bir sinfləri arasında böylə iman vardır ki, ermənilərin bu fəvqəladə və qayət namünasib bir zamanda Qafqazda müharibə salmalarından məqsəd yalnız Qafqazda bir şuriş [qarışıqlıq] yapıb burasını müttəfiqlər

nəzarində yaman qələmə vermək imiş. Başqa bir səbəb görmüyörlər.

Müttəfiqlərin müdaxiləsi sayəsində qət olmuş [kəsilmiş, bitmiş] erməni-gürcü müharibəsində ümumən kim qazandı, kim qaib etdi? Bu məsələ hələ dürüst bəlli deyildir. Gürcü mətbuatına baxdıqda qaib edənler ermənilər olmuşlar. Lakin "əhli-xibre"lər böylə söliuyörlər ki, həmin müharibədə mütezərrir olan [zərər görən] yenə də gürcülər olmuşlar. Artıq tələfatla bir çox əsir vermışlər və nəhayətdə mübahisəli yerlər ingilislər tərəfindən işğal edilmişdir. Bunlar sonra kimə veriləcəyi yəqindir ki, başqa bir mübahisəyə səbəb olacaqdır. Hər halda bir çox tələfat verdikdən sonra üzərlərinə təmayül edən müvəffəqiyyətə ki, bəhrəmənd olmayan gürcülər müharibənin böylə bir nəhayətə varmasından razı qalmamışlardır.

Burada rus ünsürü artıq görünmüyör gibidir. Hər halda gürcülərin paytaxtı "girdə papaq" süvari həriflərdən məsundur. Lakin ingilislər vardırlər və hər gün buradakı qüvvələrinin artırılması sölienyör. Bununla belə, ingilislər buraya mehman sifətində gəldikləri və Tiflisdə idarə tamamilə gürcülər əlində olmasına dair sübutlardan biri də onların böyükləri, heyətləri, generalları avtomobillə Gürcüstan cümhuriyyəti ricali-hökumətinin [hökumət adamlarının] nəzdinə gəldikləridir. Bunu gördükdə hər bir azərbaycanlının qəlbində müxtəlif hisslər oyanıyör.

Ömər Faiq əfəndi ilə görüşdüm. Tevfıqdən [tutulmaqdan] azad olub da hanəşinliyə [ev həbsinə] məhkum olduğunu bəyan etdilər. Mumaileyh [adı keçən şəxs] bu rəsmiyyət üstündən götürülürkən Baküyə gədəcəklərmiş. Ömər Faiq kimi qəyür [geyrətlı] bir zatın Baküyə vürudu [gəlməsi], səmərəsiz qalmayıb nadir olan fəal mücahidlərimizin qüvvəsi artmağa inanıyörüz.

Bu gün siyasi nümayəndəmiz Məhəmməd Yusif Cəfərov tərəfindən müsafir olduq. Burada iki gün qalıb lazımi material cəm etməyə və həm də dağistanlı arkadaşlarımızı gözləməyə sərf edəcəkdir. Lakin eşitdik ki, gürcü heyəti-mürəxxəsəsi bizdən bir gün əvvəl Batuma getmişlər. Bunun üçün yarın Batuma tərəf getməli olduq. ♦

Ceyhun Dağistani
"Azərbaycan" qəzeti,
№ 98, 28 kanunisani / yanvar 1919

P.S: Yaradıcılığının bütün mərhələlərində Ceyhun Hacıbəylinin publisistikası mövzusunun genişliyi, aktuallığı, toxunulan problemlərin taleyüklüklüyü, tarixi və ədəbi dəyəri baxımından aktuallığı və əhəmiyyəti ilə diqqət mərkəzində olmuş və onlar Azərbaycan bədii-sənədli irsinin, mühacirət ədəbiyyatının ən parlaq və nadir nümunələri sırasındaıdır.

Mehdi Gəncəli
dos.dr., Mərmərə Universiteti Türkiyyat Araşdırmaları
Institutunun müdir müavini;
Abid Tahiri
filologiya elmləri doktoru

CÜMHURİYYƏT SƏNƏDLƏRDƏ

